

GÜNÜMÜZ ETİĞİNİN EPİSTEMOLOJİK İKİLEMLERİ

Harun TEPE*

ÖZET

Çağdaş etik sıkça kendisinin epistemolojik temellerine ilişkin sorularla karşı karşıya gelmekte. Hatta bu türden sorunların etiğin ana ilgi alanı haline geldiğini söylemek bile yanlış olmaz.

Öte yandan etiğin temellerine ilişkin sorular da çoğunlukla ikilemlerle sonuçlandı. Bu ikilemlerden ilki normatiflik ikilemidir. Etik normatif midir? Etik bilgi mümkün müdür? Normlardan oluşan bir alan bilgi alanı olabilir mi? Etik önermelerin doğru ya da yanlış olmaları mümkün müdür? Bu ve benzeri sorularla dile gelen bu ikilem bugün çağdaş etiğin ana tartışma konuları arasındadır.

Bunun kadar eski bir başka ikilem de nesnellik ikilemidir. “Etik yargular nesnel midir? “Etik olgulardan söz edilebilir mi?” “Değerler, fizik nesnelere gibi dünyanın bir parçası mıdır?” gibi sorularla dile gelen nesnellik sorunu, bir yandan ontolojik bir sorun iken bir yandan epistemolojik bir sorun niteliği taşımaktadır.

Son olarak “Hangi ilkelerin ya da önermelerin doğru olduğunu bize gösterecek herhangi bir ölçüt var mıdır?”, “Doğru olanı yapmak için haklı gerekçelere sahip miyiz?”, “Etik eylemde bulunmak temellendirilebilir mi?” gibi sorularla dile gelen temellendirme ikileminden söz edebiliriz. Aslında bu tür ikilemlerle karşılaşılmasının ya da karşılaşıldığını düşünmenin temelinde de bu tür ontolojik ve epistemolojik karıştırmalar yatmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Normatiflik, etik olgular, etik bilgi, etikte doğruluk, etikte nesnellik, etikte temellendirme

* * *

Alasdair MacIntyre günümüz etiğinin tartışmalarından çoğunun sözde tartışmalar olarak nitelenebileceğini söyler. Ona göre “günümüz etiğinin tartışmalarının kaynağını yalnızca veya esas olarak filozofların yazdıkları oluşturmamaktadır; bu tartışmalar daha çok tüm insanlığı bilgilendirmeye yönelik ve filozofların yazdıklarını bizim için açık ve anlaşılır biçimde özetleyen akıl yürütmelerden kaynaklanmaktadır”¹. Bu da tartıştığımız etik sorunların, daha çok bizim icat ettiğimiz sorunlar olduğunu, filozoflardan kaynaklanan sorunlar olmadığını bize göstermektedir. Ama buradan günümüzde tartışılan etik sorunların

□ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Felsefe Bölümü Öğretim Üyesi.

¹ Alasdair MacIntyre, “Moral Disagreements”, in: Beauchamp, *Philosophical Ethics*, s. 55.

tümüyle gereksiz tartışmalar olduğu, bize bir şey sağlamayacağı sonucu çıkarılmamalıdır.

Ben bu konuşmamda, etik ikilemleri günümüz etiğinin olguları olarak ele alıp tartışmaya açacağım. Bu, günlük yaşamda karşılaşılan etik sorunların bu konuşmada konu edilmeyeceği anlamına gelmektedir. Başka bir deyişle, “Bu durumda ne yapmalıyım?”, “Dün anneme yalan söylemem doğru muydu?” türünden sorular bu bildiriye ele alınmayacaktır. Aslında bu tür sorular etiğin yanıtlayacağı türden sorular da değildir. Filozofların ele aldıkları etik sorunlar, günlük yaşamda karşılaşılan etik sorunlardan kaynaklansa da, onlarla aynı türden sorunlar değildirler. Bu iki tür etik sorun farklı epistemolojik özellik gösterirler; bu nedenle, sıkça yapıldığı gibi, bunlar birbirine karıştırılmamalıdır. Örneğin “doğru eylem nedir?” sorusu ve “bu belirli durumda ne yapmam doğrudur?” sorusu epistemolojik olarak farklı sorulardır. İlk soruya (felsefi sorulara) yanıt, “doğru” teriminin eylemle ilgisinde tanımlanması veya kavramlaştırılmasıyla verilebilir. Buna karşılık ikinci soruyu yanıtlamak için her kişi ne yapacağını, belirli bir durumda -real, somut, tekliği olan durumda- kendi yanıtını bulmak zorundadır, kişi bunu bir doğru eylem kavramına dayanarak yapabileceği gibi başka türlü de yapabilir. Kolayca görülebileceği gibi, ikinci tür soruların ya felsefeyle hiçbir ilgisi yoktur ya da pek az ilgisi vardır. Ama bu türden etik sorunlar da ahlaksal sorunlar olarak adlandırılmaktadır”².

Sorunu daha açık ve yalın bir biçimde ortaya koyabilmek için, Gerald Dworkin ve David O. Brink’in etiğin temellerine ilişkin kimi soru ve saptamalarını çıkış noktası olarak ele alacağım, ama bunu onların yaptığından farklı bir sınıflamayla yapacağım. Burada yeni bir görüş ortaya koymaktan ziyade, ahlaksal ikilemleri ve çatışmaları sorgulamak merkezde olacak. Ben bu sorunlara kendi bakış açımdan, belirli bir ontolojik, epistemolojik ve aksiyolojik bakışa dayanan kendi bakış açımdan bakacağım.

Benim ele alacağım ilk grup soru *normatiflik ikilemi*yle ilgilidir. “Etik kısmen ya da tümüyle normatif midir?”, “Etik bilgi diye bir şey var mıdır?”, “Norm koyan bir etkinlik felsefe olarak adlandırılabilir mi?”, “Etik önermeler doğru ya da yanlış olabilir mi?”.

Bu sorular etiği sonuçta meta etiğe götüren etikteki realizm karşıtı, bilişselci olmayan bir yaklaşıma işaret etmektedirler. Bilişselci olmayan bir tutumu savunanlar ahlaksal savların temelde bilgi konusu olmadığını iddia ederler. Ahlaksal savlar olgulara ilişkin ifadeler

² I. Kuçuradi, Approach to Ethics, Approaches in Ethics and the Idea of “Universal Ethics”, Yayınlanmamış Bildiri, s. 3-4.

değildirler, onlar daha çok eylemde bulunan kişinin veya değerlendirmeyi yapan kişinin tutumunu ifade ederler. Böyle olduğu için de onlar doğru ya da yanlış olamazlar.

Bu yaklaşımı savunanlar meta etik ile normatif etik arasına kesin bir sınır çizerler. Meta etiğe ait sorunlar bilgiseldir, normatif etiğe ilişkin olanlara değildir. Böyle olunca etik ya da ahlak felsefesi sadece meta etiği kapsayan bir alan olarak görülür; çünkü normatif etik esasen bilgisel değildir³.

Felsefenin temel disiplinlerinden biri olan etik tümüyle ya da kısmen normatif midir? Platon, Aristoteles, Kant gibi filozoflar bize belirli bir durumda nasıl eyleyeceğimize ilişkin normlar mı vermektedirler? Öyleyse, yani etik bize normlar dışında, bir bilgi ya da kuram sunmuyorsa, bir felsefe disiplini ile dinsel bir ahlak arasında fark nedir? Etikçiler, vaaz eden din adamlarından hangi özellikleriyle ayrılırlar?

Eğer etik üzerine yazılan kitapları bir yana bırakır da, felsefe tarihindeki ana etik kitaplarına bakarsak, durumun hiç de tasvir edildiği gibi olmadığını görürüz. Böyle bir okuma bize, diğer şeyler yanında şunu da gösterecektir ki, etikte, kimi etik görüşlerinin temelinde yatan başka bir etik yaklaşım daha vardır: bu yaklaşımda etiğin, felsefenin diğer disiplinleri gibi bilgi ortaya koyan bir disiplin olduğunu görürüz: etik, etik fenomenler olarak etik sorunları nesne edinir ve doğrulanabilir-yanlışlanabilir bilgiler ortaya koyar. Bu türden görüşlerin en eski örneği *Nikomakhos'a Etik*'te ortaya konan görüşlerdir. Bu yaklaşımın öteki örnekleri ise Kant ve N. Hartmann'ın etikleridir⁴.

Bize genel olarak ne yapmamız gerektiğini söyleyen, yani bize mümkün olduğu kadar evrensel normlar sağlayan normatif etik ile etik önermelerin –eğer böyle şeyler mümkünse tabii- ussal bir biçimde temellendirilmesini güvence altına alan meta etik arasında yapılan keskin ayrım felsefedeki mantıkçı empirizmin ve analitik okulun ürünüdür⁵.

Bu noktada yapmamız gereken şey, bir kez daha Aristoteles'in, Kant'ın etik yapıtlarına bakmaktır. Yanıtlanması gereken soru, bu filozofların bize nasıl eylemde bulunacağımıza ilişkin normlar mı verdikleri, yoksa etik fenomenlere ilişkin bilgiler mi ortaya koydukları

³ David O. Brink, *Moral Realism and The Foundations of Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1991, s. 3.

⁴ Kuçuradi, a. g.y., s. 6.

⁵ Kuçuradi, a.g.y. s. 6.

76 Günümüz Etiğinin Epistemolojik İkilemleri

sorusudur. Örneğin Kant'ın ahlak yasasının, bize bir eylem ya da değerlendirme ölçütü sunan bir norm mu yoksa sentetik a priori bir önerme ya da yargı mı olduğuna bakmaktır.

Etik bilgi mümkün müdür? Etik önermelerin doğruluk yanlışlığından söz edilebilir mi? Bu soruların yanıtlanması, genel olarak felsefe sorularının yanıtlanmasından ayrı düşünülemez. Eğer bilgi felsefesinde, bilim felsefesinde böyle önermeler varsa, etikte de vardır. Eğer felsefi bilgi diye bir şey varsa, etik bilgi de vardır. Yoksa bilgi ortaya koymayan bir etik nasıl olur da bir felsefe disiplini olabilirdi? Etik bu anlamda bilgisel değilse, bu konudaki çabalar boşa değil midir? Bu durumda onu dinlerden, yerel ahlaklardan ne ayırır ki? Yalnızca temellendirmelerde bulunması onu felsefenin bir disiplini yapmaya yeter mi? Bernard Williams'ın dediği gibi, "bir soruşturmayı felsefi bir soruşturma kılan reflektif genelliği ve ussal olarak ikna edici olmayı savlayan tartışma biçimi midir"⁶ yalnızca.

Bu normatiflik ikilemine ilişkin sorunun yanıtı *ikinci ikileme*, *nesnellik ikilemi*yle de kimi kesişmeler taşımaktadır. İki ikileme ilişkin sorular farklı sorular olarak ifade edilmiş olmalarına karşın, birincisine verilen yanıt kısmen ikincisinin de yanıtı olmaktadır. "Etik, diğer disiplinler gibi, yani doğa bilimleri ve sosyal bilimler gibi, nesnel midir, nesnel olabilir mi, nesnel görülebilir mi"⁷. Doğa bilimleri ve sosyal bilimlerin nesnel olup olamayacakları sorusunu bir yana bırakarak, genel olarak, bu bilimlerin, onların bizim onlara yönelmemizden bağımsız olarak varolan real nesnelere olduğu, ayrıca olayları incelemeleri anlamında nesnel olduğu; ayrıca ilerleme gösterdikleri ve en azından kesinliğe yakın bilgi ortaya koydukları düşünülmektedir. Bu nesnellik genellikle gerçekçi bir görüş olarak düşünülmektedir. Doğa bilimlerine ve sosyal bilimlere ilişkin bu görüşler doğru ve mantıklı mıdır, eğer öyleyse, bu görüş etiğe ilişkin de mantıklı olarak savunulabilir mi?⁸.

Doğa bilimlerine ve sosyal bilimlere ilişkin bu ölçütü doğru kabul edersek, yani onların kendilerinden ayrı nesnelere olduğunu, bilgi ortaya koyduklarını ve ilerleme gösterdiklerini varsayarsak, bu tüm bilgiler için, yani etik bilgi ve kuramlar için de geçerli olacaktır.

Sorunu tartışabilmek için öncelikle nesnellik kavramını açıklığa kavuşturmamız gerekmektedir. "Doğa bilimleri nesneldir" dediğimizde, bununla kastettiğimiz nedir? Bununla kast edilen, onların kendilerinden

⁶ Bernard, Williams, *Ethics and the Limits of Philosophy*, Harvard Un. Pres, Cambridge, 1985.

⁷ D. O. Brink, a.g.y., s. 5.

⁸ D.O. Brink, a. g.y., s. 6.

bağımsız nesnelere olmasından öte bir şey ya da onların bilgi ortaya koydukları ve ilerleme gösterdiklerinden öte bir şey midir? Eğer felsefe bilgisi diye bir şey mümkünse, felsefede bilgiden söz ediyorsak, bu onun bilenden bağımsız nesnelere, ortaya koyduğu bilgilerden, bilgilerdeki ilerlemeden söz etmeyi de zorunlu kılmaktadır. Ama felsefe bilgisinin olanaklılığına ilişkin sorunun yanıtı negatif ise, etiğin nesnellikine ilişkin sorunun yanıtı da negatif olacaktır. Bu ise “bilgi” ve “bilgi nesnesi” kavramları üzerinde yeniden durmayı gerektirmektedir; bu da her iki kavramın da ontolojik ve epistemolojik yanlarının gözden uzak tutulmamasıyla başarılabilir ancak.

Bilgi her zaman bir şeyin, bilenden, bilenin kendisine yönelmesinden bağımsız olarak varolan bir şeyin bilgisidir. Başka bir deyişle, her bilgi önermesinin real olsun olmasın bir nesnesi vardır. Her bilgi önermesi bir sav ileri sürmekte, nesne ya da nesne edinilen varolana ilişkin bir bildirimde bulunmaktadır.

Nesnellik sorununa bu bilgi kavramı çerçevesinde bakarsak, etik bilginin olanaklılığına ilişkin sorunun yanıtlanması, “dünyada etik fenomenlerin veya olguların olup olmadığı” sorusunun yanıtlanmasına bağlıdır. Moral realistlerin bakış açısını veya ontolojik bakış açısını takınırsak, günlük yaşamımızda karşılaştığımız etik fenomenleri kolayca kavrayabiliriz. Yaşamak eylemde bulunmayı, eylemde bulunmak karar vermeyi gerektirmektedir; karar vermekse etik bir süreçtir ve her zaman değerler arasında veya değerlerle değer sayılanlar arasında bir seçim yapmayı zorunlu kılar. Bu ise yaşayan her kişinin yaptığı, yapmak zorunda olduğu bir iştir. Bugün etik fenomenleri görmek için yapmamız gereken şey, yaşama yönelmek, yaşadığımız etik yaşantılara bakmaktır, etik kitaplarına ya da etik kuramlara değil. Böylece dürüstlük, güven, sevgi ve adalet gibi etik değerler ile bilim, sanat, felsefe gibi insan başarılarının varlığını görmek zor olmayacaktır. Örneğin dürüst olma, hepimizin olumlu değer yüklediği, sahip olmaya çalıştığı, -ister özel bir ilişki, ister bir iş ilişkisi söz konusu olsun- karşıımızdaki insanların sahip olmasını istediğimiz bir değerdir. Diğer değerlerin de bu türden nitelikler olduğu görülecektir.

Görüldüğü gibi, burada savunulan yaklaşım moral realizm ile kimi benzerlikler taşımaktadır. Moral realizme göre, moral olgular vardır; onlara ilişkin doğru ve yanlış olabilen moral savlar ortaya konabilir. Moral realistler moral savlarımızın yalnızca olgulara yönelmediklerini, sıkça olguları öne çıkardıklarını ve gerçek şeylere göndermede bulduklarını, ayrıca en azından kimi moral kanıları ve bilgilere sahip olduğumuzu ileri sürerler⁹. Moral realizmle ilgili kimi

⁹ D. O. Brink, a.g.y., s. 7.

temel sorunlar bir yana, etik bilginin mümkün olduğunu varsaymadan, bir felsefe disiplini olarak etikten de söz edilemez. Yaşanan etik sorunları görmeden, yani etik olgulardan haberdar olmadan, etik bilgiden de söz edilemez. Ama bu, etik olguların niteliğini, diğer varolanlardan farkını, ayrıca etikte doğrunun diğer alanlardaki doğrudan farkını gözden kaçırmamızı engellemez.

Burada ele alacağım *üçüncü ikilem*, benim temellendirme ikilemi dediğim ikilem de, ilk ikisiyle kimi ortaklıklar taşımaktadır. Bu durum, etiğın epistemolojik temellerine ilişkin sorunların ortak kökenlerine işaret ettiği gibi, sorunların çözümünün de ortak olduğunu bize göstermektedir. İlk iki ikilemin çözümüne ilişkin öneriler, son ikilemin çözümüne de ışık tutmaktadır.

İlkelerin doğru olduğunu nasıl söyleyebiliriz? Etik sorunları çözmek için bir karar verme işlemi var mıdır? Cesaretin bir erdem olduğunu nasıl ispatlayabiliriz? Hangi öncelik kurallarını temellendirebiliriz? Ahlaksal akıl yürütmeler için hareket noktası oluşturan şeyler nelerdir? İkincil olan önermeleri temellendirmek için kullanabileceğimiz apaçık veya a priori olan doğrular var mıdır? Bu soruları, Dworkin'ine uyararak, etiğın epistemolojik temellerine ilişkin sorular olarak adlandırabiliriz¹⁰.

Dworkin'in bu sorulara verdiği yanıtlar genelde olumsuzdur. İçerikli ve kendiliğinden apaçık olan hiçbir moral doğrunun olmadığını iddia eder Dworkin. "Eğer 'Öldürmek yanlıştır' ifadesi apaçık bir ifade ise, bu bizim öldürme eylemini yanlış bir eylem olarak tanımladığımızdandır. ... Etik refleksiyon için güvenilir bir hareket noktası sağlayan içgüdüler yoktur. Neurath'ın metaforunu kullanmamıza izin verilirse, denizde yol alırken gemiyi yeniden inşa ediyoruz. Ahlaksal savların doğruluğunu kavrayacak bir 'yeti'ye sahip değiliz. Ahlak kavramlarının yapısına ilişkin hiçbir analiz *a priori* olarak etik savların doğruluğunu bize veremez. Ahlaksal olanı ahlaksal olmayana da indirgeyemeyiz". Dworkin buradan şu sonuca varır: "Tüm temellendirmeler sonuçta döngüseldir. Aranması gereken mümkün olduğunca büyük bir dairedir"¹¹.

Dworkin akıl yürütmelerinde, apaçık bir moral doğruluğa ve bize sağlam bir hareket noktası sağlayan değişmez-düzeltilemez bir sezgiye olan gereksinimden söz etmektedir. Dworkin, etikte temellendirme için

¹⁰ G. Dworkin, Commentary. Ethics, Foundations, and Science: Response to Alasdair MacIntyre, in: *The Roots of Ethics*, D. Callahan and H. T. Engelhardt (eds.), s. 25.

¹¹ Dworkin, a.g.y., s. 27.

bu türden bir doğruluğa, ona ilişkin sezgiye ve moral doğruluğu kavrayacak bir yetiye sahip olunmasını zorunlu görmektedir. Eğer bunlar yoksa etikte bir temellendirme de mümkün değildir.

Gerçekten de, her temellendirmenin ya da akıl yürütmenin kimi öncüllere ya da varsayımlara dayanması kaçınılmaz olsa da, bu temellerin kendiliğinden apaçık doğrular olması değil, doğrulanabilir ya da yanlışlanabilir olan bilgiler ya da kuramlar olması gerekmektedir. Bilgiye ya da bilgisel kabullere dayanan akıl yürütmeler, -çıkarmın da geçerli olması formal koşuluyla- doğru sonuçlara varmamızı sağlamaya yeterlidir.

Bunun yanında etik olguları kavramak için özel bir yetiye de gereksinimimiz yoktur. Aristoteles'in *phronesis* (pratik bilgelik), Kant'ın pratik akıl olarak adlandırdığı yeti, moral olguları kavrayan, bizim döngüsellikten kurtulmamızı sağlayan bir yeti değil midir? Daha açık bir deyişle, insanın bilme yetisinin ya da aklının diğer olgular gibi moral olguları kavramaya da yeterli olduğunu, ortaya konulan etik görüşlere bakarak görmemek mümkün müdür? Etik ikilemleri aydınlatmak için bize gereken, doğal ve moral varolanlar arasındaki ontolojik farkları görmek, yani farklı varolma tarzlarının farkında olmak ve etik olguları doğal olgular gibi kavramaya çalışmaktan vazgeçmektir. Çünkü değerlendirmelerimizi, sonuçta da eylemlerimizi belirleyen değerler, fizik nesnelere gibi zamanda ve uzamda yer kaplayan şeyler değildirler.

Ayrıca Dworkin'in etikte temellendirme sorununa ilişkin olarak yukarıda aktarılan soruları, onun da kimi epistemolojik varsayımları olduğunu bize göstermektedir. Zaten hareket noktası olarak adlandırabileceğimiz kimi bilgisel dayanaklar olmadan akıl yürütmelerde bulunmak da mümkün değildir. Her akıl yürütme bazı varsayımları temele almaktadır. Bu kaçınılmazdır da. Önemli olan şey, bu varsayımların doğrulanıp yanlışlanabilir bilgiler olması ya da bu tür bilgilere dayanmasıdır.

Ama çağdaş etik kuramlar, etikte akıl yürütmeleri ele alırken, akıl yürütmenin yalnızca mantıksal yanıyla ilgilenmekte, çıkarımın geçerliliği üzerinde durmakta, çıkarımın öncüllerinin bilgisel özellikleri ise bu tür analizlerde genellikle ihmal edilmektedir. Çıkarımın doğruluğunun ya da geçerliliğinin çıkarımın kendisi kadar çıkarımın dayandığı öncüllerin doğruluğuna da dayandığı göz ardı edilmektedir. Eğer çıkarımın öncülleri bilgi değilse ya da bilgiye dayandırılmıyorsa, temellendirmenin döngüsellığı kırması da mümkün değildir. Hep bir basamak geriye gidebiliriz, ama tartışmayı hiçbir zaman bitiremeyiz. Bu nedenle, eğer bir moral yargıyı temellendirmek veya birisini etik

eylemde bulunma konusunda ikna etmek istiyorsak ya da etik eylemde bulunmayı gerekçelendirmek istiyorsak, bir değer ve hatta bir insan görüşüne –ama bilgi olan ya da bilgiye dayanan bir görüşe- dayanmak zorundayız. Kafamızda böyle bir değer anlayışı olmaksızın etik temellendirmede bulunamayız. Ama böyle bir temellendirmeyi başarsak da, bu etik kuşkucuları değerlerin olduğu, etik olguların da diğer olgular gibi var oldukları, etik yargıların doğru ve yanlış olabilecekleri konusunda ikna etmeye yetmeyebilir. Temellendirme her zaman birilerini ikna etmeyi sağlayamaz, sağlaması da gerekmez. Temellendirme bilgikuramsal bir işlemdir, ikna ise daha çok psikolojiktir.

* * *

(The Dilemmas of Contemporary Ethics)

ABSTRACT

Contemporary ethics has often faced questions concerning its epistemological foundations. Thus epistemological problems of ethics have become main interest in ethics today.

However questions raised about the foundation of ethics have mostly ended in dilemmas. Today, moral dilemmas or epistemological dilemmas of ethics pose a challenge to contemporary ethics in the form of questions like, "Is ethics normative?", "Can a norm giving activity be called as philosophical?" "Is there any ethical knowledge?", "Are the statements of ethics bearers of truth-values? (these questions related to what I call Normativity Dilemma); or the questions like, "Are ethical judgments objective? Are values part of the world, out there, in the way that physical objects are?", (these questions relate to what I call Objectivity Dilemma); and the questions like "Is there any criterion to see which principles are correct?", "Do we have good reasons to do what is right?", "Can acting ethical be ever justified?" (that these questions relate to what I call Justification Dilemma). This paper will tackle the epistemological foundations of these dilemmas and try to demonstrate the fallacy that lies on these dilemmas.

Key Words: *Normativity, Moral Facts, Ethical Knowledge, Truth in Ethics, Objectivity in Ethics, Justification in Ethics*

Kaynakça

BRINK, O. David, *Moral Realism and The Foundations of Ethics*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1991.

DWORKIN, Gerhard, "Commentary. Ethics, Foundations, and Science: Response to Alasdair MacIntyre", in: *The Roots of Ethics*, D. Callahan and H. T. Engelhardt (eds.), Plenum Press, New York and London, 1981.

KUÇURADI, İoanna, *Approach to Ethics, Approaches in Ethics and the Idea of "Universal Ethics"*, Yayınlanmamış Bildiri.

MACINTYRE, Alasdair, "Moral Disagreements", in: Beauchamp, *Philosophical Ethics. Introduction to Moral Philosophy*, McGraw-Hill, New York, 1982.

WILLIAM, Bernard *Ethics and the Limits of Philosophy*, Harvard University. Pres, Cambridge, 1985.